

Михайло Тучемський – засновник і перший керівник історичного музею в Острозі

Михайло Андрійович Тучемський (1872-1945) – відомий церковно-громадський діяч, краєзнавець і музейник Волині, один із яскравих представників плеяди діячів вітчизняної культури із середовища волинського священства XIX – поч. XX ст. [1].

М. Тучемський народився 5(17) вересня 1872 р. у сім'ї священника с. Понебель Ровенського повіту. Середню освіту здобув у Волинській духовній семінарії в Кременці [2], духівником якої на той час став його батько – священник Андрій Іванович Тучемський [3]. Багато проповідей А. Тучемського свого часу опублікували «Волинские епархиальные ведомости» [4]. Духовна семінарія на той час була – за відсутністю вищих навчальних закладів на Волині – чи не головним місцевим осередком волинезнавства, де плідно працювали семінарські викладачі Микола Теодорович, Григорій Крижановський, Феофіл Давидович, Петро Беляєв та ін. [5].

Після закінчення семінарії у 1893 р. М. Тучемський кілька років викладав загальноосвітні предмети і церковний спів у Почаївській лаврській двокласній церковно-парафіяльній школі; водночас він керував лаврським хором, повернувши своєю регентською працею увагу тогочасного архієпископа Волинського і Житомирського Модеста (Стрельбицького), відомого знавця церковного співу, організатора краєзнавчих досліджень та музейної справи [6].

У 1896 р. М. Тучемський отримав священницький сан і парафію в с. Загірці Кременецького повіту, ставши водночас керівником і законовчителем сільської церковно-парафіяльної школи. Організація ним зразкового церковного хору, позацерковні духовні бесіди з парафіянами із застосуванням «чарівного ліхтаря» запам'яталися місцевим селянам на багато десятиріч. Водночас у священника проявився хист і покликання до адміністративної сторони церковного і шкільного життя; його педагогічна праця в Загірцях була відзначена Волинською Єпархіальною Училищною Радою [7].

У 1904 р. М. Тучемський став наглядачем («наблюдателем») церковно-парафіяльних шкіл сусіднього з Кременеччиною Острозького повіту і водночас священником Богоявленського собору в Острозі. У різні роки він був законовчителем присоборної парафіяльної школи, місцевих жіночого

вищого початкового училища і чоловічої гімназії [8]. Його освітньо-адміністративна праця полягала у розширенні мережі церковно-парафіяльних шкіл у повіті, нагляді за будівництвом нових шкільних приміщень (деякі з них використовуються за призначенням до наших днів), фінансовому і навчально-методичному забезпеченні шкіл, підборі і підготовці вчительських кадрів. Слід відзначити, що вчителі керованих М. Тучемським шкіл підтримували зв'язки зі своїм наглядачем навіть перебуваючи на фронтах Першої світової війни (унікальна колекція фронткових листів 1914-1917 рр. учителів Острозького повіту М. Тучемському зберігається сьогодні у фондах Волинського краєзнавчого музею, над їх вивченням і публікацією працюють луцькі музейники) [9]. Серед найактивніших учасників революційних подій 1917-1920 рр. в Острозі і повіті – деякі вчителі сільських шкіл, з середовища яких вийшли як керівники більшовицького повітового ревкому, так і антибільшовицького Кунівського повстання [10].

Сімнадцять років (з 1904 по 1921 рр.) життя М. Тучемського – майже четверта його частина пов'язані з Острогом. Це був найбільш плідний період його діяльності, на який не могла не вплинути особлива атмосфера колишнього родового міста князів Острозьких. Збереження і популяризація пам'яток Острозької старовини на довгі роки визначили життя священика і педагога. М. Тучемський був серед ініціаторів перенесення в Острозький Богоявленський собор із києво-лаврських печер частини мощів преподобного Федора, князя Острозького. Ця знаменна для подальшого релігійно-громадського життя Острога подія, що відбулася у 1907 р., знайшла відображення у виданій М. Тучемським брошурі [11].

За активної участі М. Тучемського в місті було відзначено 300-річчя з дня смерті засновника слов'яно-греко-латинської академії і друкарні в Острозі князя Костянтина-Василя Острозького. Цей ювілей став поштовхом до заснування в Острозі релігійно-просвітницького, добродійного та науково-краєзнавчого Братства імені князів Острозьких під покровом преподобного Федора, князя Острозького. Установчі збори Братства відбулися в лютому 1909 р. [12], його статут [13] був затверджений Синодом і оприлюднений в Острозі в травні 1909 р. Вже у першому річному звіті, опублікованому в 1910 р. за підписом діловода Братства М. Тучемського, повідомлялося про перші значні справи новоствореного товариства – заснування давньосховища, наукової бібліотеки, організацію народних читань з історико-краєзнавчих, релігійно-моральних і природничих питань [14].

Організатором братства, головним ініціатором його просвітницької діяльності, насамперед, історико-краєзнавчої, пам'яткоохоронної і музейної, був М. Тучемський [15]. Головна заслуга М. Тучемського і

очолюваного ним Братства імені князів Острозьких перед Острогом, Волиню, українським народом – врятування та реставрація унікальної пам'ятки замкової архітектури XIV ст. – Вежі Мурованої в Острозі, здійснена на народні пожертви, та відкриття в її приміщеннях у 1916 р., у день пам'яті князя Федора Острозького – 11 (24) серпня – історичного музею, що діє до сьогодні у складі створеного у 1981 р. на його базі Державного історико-культурного заповідника м. Острога. В основу музейних колекцій були покладені зібрані і придбані для братського сховища під керівництвом і за безпосередньою участю М. Тучемського стародруки, рукописні книги, портрети, твори церковного мистецтва, архівні документи, інші старожитності, насамперед, пов'язані з родиною князів Острозьких та їх добою [16]. З іменами М. Тучемського, як першого хранителя та керівника новоствореного музею, та студента Московської духовної академії М. Струменського пов'язаний початок систематичної науково-музейної праці в Острозі, зокрема, публікація в тому ж 1916 р. першого музейного каталогу, де був поданий опис рукописних книг [17].

М. Тучемський – автор кількох науково-популярних видань, присвячених історії Острога княжої доби [18]. У передреволюційне десятиріччя він систематично друкувався у волинській духовній періодиці з історико-красознавчих, богословських, церковно-громадських і освітніх питань, висвітлював у своїх статтях і повідомленнях просвітницьку діяльність Братства імені князів Острозьких, сумлінно упорядковував братський архів [19].

У другій половині 1917 р. М. Тучемський займався передачею церковно-парафіяльних шкіл у відомство народної освіти. Як делегат від духовенства і мирян Острозького повіту, він брав участь у роботі Всеукраїнського Православного церковного Собору 1918 р. в Києві [20].

Після 1917 р. М. Тучемський змушений був відійти від керівництва Острозьким музеєм та участі в його безпосередній роботі. У 1921 р. він із сім'єю перебрався з Острога в с. Вербівець Кременецького повіту, обійнявши посаду парафіяльного священика та законовчителя «повсехної» школи, і невдовзі отримав протоієрейський сан [21].

З середини 1920-х рр. (після прийняття ним польського громадянства у 1924 р.) М. Тучемський залучався керівництвом Автокефальної Православної Церкви в Польщі та її Волинсько-Кременецької єпархії до вищих церковно-адміністративних посад, став кафедральним протоієреєм єпархіального центру – м. Кременця, членом Волинської Духовної Консисторії, згодом і передсоборного зібрання АПЦП [22]. З 1934 р. митрофорний протоієрей М. Тучемський став найближчим співробітником архієпископа Волинського і Кременецького Олексія (Громадського), неодноразово

супроводжував його у візитаційних поїздках по єпархії, залишивши цінні описи цих поїздок, які й досі зберігають краєзнавчий та етнографічний інтерес для істориків; це ж стосується записаних та опублікованих М. Тучемським проповідей, виголошених архієпископом.

Окремими виданнями – українською мовою – побачили світ книга М. Тучемського «По глухих закутках Волинського Полісся» [23] (опис подорожі владики Олексія по північно-західній частині Ковельського повіту) (1938 р.) та брошура «Життя і діяльність святого рівноапостольного князя Володимира та охрещення при ньому Руси-України», присвячена 950-річному ювілею цієї події (1938 р.) [24].

Помер Михайло Андрійович Тучемський 23 квітня 1945 р. у м. Кременці, на 73 році життя.

Дев'ять десятків років тому священник-краєзнавець, громадський діяч, просвітник стояв біля витоків відродження Острога, свідками якого ми стали напередодні 900-річного ювілею міста. На клопотання краєзнавчої громадськості одна з міських вулиць в Острозі отримала ім'я М. Тучемського [25].

Примітки

1. При підготовці статті використані документи з особистого архіву М. Тучемського, збережені в Кременці його дочкою Іриною Панфіловою; в 1995 р. передані нею через одного з авторів цих рядків Державному історико-культурному заповіднику м. Острога (далі – ОДІКЗ).

2. Теодорович Н. Волинская духовная семинария. История первоначального устройства ея и подведомственных ей духовных училищ. Списки воспитанников, окончивших в ней курс учення, а также начальників и наставников ея в перюд времени с 1796 по 1900 г. – Почаев, 1901. – С.799.

3. Там же. – С. 665.

4. Серед проповідей о. Андрія Тучемського є «Поученик в день 900-летия учреждения православной епископской кафедры на Волини» (Волинские епархиальные ведомости. – 1892. – №15. – Часть неоф. – С. 466-469.

5. Теодорович Н. Назв, праця. С. 887-890, 891, 887, 875-876.

6. ОДІКЗ. – КН 28017.

7. ОДІКЗ. – КН 28023.

8. ОДІКЗ. – КН 28037.

9. Пушкар Н. Ю. Листи вчителів Острозького повіту з фронтів першої світової війни // Матеріали VI-ої Острозької науково-краєзнавчої конференції «Острог на порозі 900-річчя». 1995 рік. – Острог, 1996. – С. 171-173.

10. Дем'янчук Г. С. «Журкульські» повстання в 1919 році // Велика Волинь: минуле і сучасне: Тези другої регіональної науково-теоретичної конференції. – Рівне, 1992. – С. 48-49.

11. Тучемський М. Первое торжество на Волини в честь преподобного Феодора, князя Острожского. – Почаев, 1907.

12. Тучемський М. Братство имени князей Острожских под покровом преподобного Феодора // Волынские епархиальные ведомости. – 1909. – №6. – С.139.
13. Устав Братства имени князей Острожских под покровом преподобного Феодора. – Почаев, 1909.
14. Окоемов И., Тучемский М. Деятельность Братства имени князей Острожских, под покровом преподобного князя Феодора, за первый год своего существования /1909 – 1 августа – 1910 г. // Волынские епархиальные ведомости.- 1910. – №48. – С. 881-884; №49. – С. 901-902; №50. – С. 927-930.
15. Про це одностайно свідчили самі члени Братства, архітектор В. Леонтович, польські музейники 1920-х рр. (див. ОДІКЗ. – КН 28045; КН 28052).
16. Див. укладений М. Тучемським систематичний каталог давньосховища та бібліотеки Братства імені князів Острозьких (ОДІКЗ. – КН 26984).
17. Струменский М. Из острожской старини. – Сергиев Посад, 1916.
18. Тучемский М. Преподобный Феодор, князь Острожский. – Почаев, 1911; Його ж. Город Острог в современном князю К. К. Острожскому состоянии. – Почаев, 1913; Його ж. Сторожевой замок князей Острожских в г. Остроге. – Почаев, 1912.
19. Бірюліна О. Архів Братства імені князів Острозьких // Волинський музей. Історія і сучасність: Науковий збірник. – Луцьк, 1999. – Вип. II. – С. 31-33; Ульяновський В. Краєзнавча діяльність Братства імені князів Острозьких // Минуле і сучасне Волині: Тези доповідей і повідомлень II-ої Волинської історико-краєзнавчої конференції. – Луцьк, 1988. – Ч. II. – С. 210-212; Хведась А. Джерела з історії Братства імені князів Острозьких в Острозі (1909-1920-і рр.) // Острозька академія XVI-XVII ст.: Енциклопедичне видання. – Острог, 1997. – С.41-43.
20. ОДІКЗ. – КН 28039; КН 28036.
21. ОДІКЗ. – КН 28043; КН 28046.
22. Соборний. Високе відзначення настоятеля Кременецького св. Миколаївського собору // Духовний сіяч. – 1929. – №15. – С. 167. Див. також ОДІКЗ. – КН 28048-28051.
23. Тучемський М. По глухих закутках Волинського Полісся. – Кременець, 1938.
24. Тучемський М. Життя і діяльність святого рівноапостольного князя Володимира та охрещення при ньому Руси-України. – Кременець, 1938.
25. Манько М. Серед уславлених імен Волині: Михайло Тучемський – краєзнавець, освітній і церковно-громадський діяч // Життя і слово. – 1996. – 13 квітня.

Література

1. Бірюліна О. Михайло Тучемський – волинський релігійний та культурно-просвітницький діяч // Матеріали VI-ої Острозької науково-краєзнавчої конференції «Острог на порозі 900-річчя». 1995 рік. – Острог, 1996 – С. 16-18.
2. Бірюліна О. Архів Братства імені князів Острозьких // Волинський музей. Історія і сучасність: Науковий збірник – Луцьк, Вип. II. – 1999. – С. 31-33.
3. Манько М. Матеріали до біографії М. А. Тучемського – краєзнавця, освітнього і церковно-громадського діяча Волині // Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції до 130-річчя Житомирської обласної наукової

універсальної бібліотеки (23-25 травня 1996 р.). – Житомир, 1996. – С.183-185.

4. Пушкар Н. Ю. Листи вчителів Острозького повіту з фронтів Першої світової війни // Матеріали VI-ої Острозької науково-краєзнавчої конференції «Острог на порозі 900-річчя». 1995 рік. – Острог, 1996. – С. 171-173.

5. Струменский М. Реставрация замка князей Острожских в г. Остроге // Волинские епархиальные ведомости. – 1917. – №5-6. – С. 10.

6. Струменский М. Из острожекой старины. – Сергиев Посад, 1916.

7. Уляновський В. І., Краєзнавча діяльність Братства імені князів Острозьких // Минувле і сучасне Волині: Тези доповідей і повідомлень II-ої Волинської історико-краєзнавчої конференції. – Луцьк, 1988. – Ч. II. – С. 210-212. Хведась А. О. Архів Братства імені князів Острозьких як важливе джерело у вивченні історії Острозького краєзнавчого музею // Матеріали IV-ої науково-краєзнавчої конференції «Острог на порозі 900-річчя». – Сокаль, 1993. – С. 179-181.

ДОДАТОК

Деякі опубліковані праці М. Тучемського

1. Первое торжество на Волини в честь преподобного Феодора, князя Острожского. – Почаев, 1907.

2. К прославлению преподобного Феодора, князя Острожского, в родном ему г. Остроге. Документальные данные // Волинские епархиальные ведомости. – 1907. – Часть неоф. – №13-14. – С. 410-414.

3. Братство князей Острожских под покровом преподобного Феодора // Волинские епархиальные ведомости. – 1910. – Част. неоф.– №6. – С. 137-140;

4. Первые страницы жизнедеятельности Братства имени князей Острожских в г. Остроге // Волинские епархиальные ведомости. – 1908. – №41. – С. 867-872.

5. Деятельность Братства имени князей Острожских под покровом преподобного князя Феодора за первый год своего существования // Волинские епархиальные ведомости. – 1910. – №48. – С. 881-884; – №49. – С. 901-902; – №50. – С. 927-930 (у співавторстві з І. Окойомовим).

6. Документальные материалы к решению вопроса о месте погребения и нахождения ныне драгоценного праха князя Константина Константиновича Острожского // Волинские епархиальные ведомости. – 1910. – №52. – С. 965-966.

7. Преподобный Федор, князь Острожский. – Почаев, 1911.

8. Сторожевой замок князей Острожских в г. Остроге. – Почаев, 1912.

9. Город Острог в современном князю К. К. Острожскому состоянии. – Почаев, 1913.

10. Життя і діяльність святого рівноапостольного князя Володимира та хрещення при ньому Руси-України. – Кременець, 1938.